

УДК 821.161.2 Карманський
DOI 10.24919/2411-4758.2017.110784

Марія ФЕДУРКО,

*доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри
філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана
Франка (Україна, Дрогобич) mfedurko@ukr.net
orcid. otg / 0000-0002-1148-3867*

МОРФОНОЛОГІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ Й МОРФОНОЛОГІЧНІ «АНОМАЛІЇ» В ПОЕТИЧНОМУ СЛОВНИКУ П. КАРМАНСЬКОГО

У статті морфонологічно марковані одиниці лексикону П. Карманського проаналізовано в стилістичному аспекті. Встановлено, що зовнішня форма більшості з них підпорядкована морфонологічним закономірностям української мови, серед яких – правила чергування голосних і приголосних фонем у складі кореневих і афіксальних морфем, правила наголошення та усичення морфем. Виявлено такі словозмінні й словотвірні форми, морфонологічна структура яких засвідчує розбіжності з сучасною нормою. З'ясовано причини цих розбіжностей, розкрито їхні зображально-виражальні можливості.

Ключові слова: *словозмінна форма; словотвірна форма; морфонологічне правило; чергування голосних і приголосних фонем; альтернативний тип; наголошення морфем; усичення морфем.*

Літ. 16.

Марія ФЕДУРКО,

*доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой
филологических дисциплин и методики их преподавания в начальной
школе, Дрогобычский государственный педагогический университет
имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) mfedurko@ukr.net*

МОРФОНОЛОГИЧЕСКИЕ ПРАВИЛА И МОРФОНОЛОГИЧЕСКИЕ АНОМАЛИИ В ПОЕТИЧЕСКОМ СЛОВАРЕ П. КАРМАНСКОГО

В статье морфонологически маркированные единицы лексикона П. Карманского проанализированы в стилистическом аспекте. Установлено, что внешняя форма большинства из них подчинена морфонологическим закономерностям украинского языка, среди которых – правила чередования гласных и согласных фонем в составе корневых и аффиксальных морфем, правила наращения и усечение морфем. Выявлены словоизменительные и словообразовательные

форми, морфонологическая структура которых демонстрируют отклонения от современной нормы. Установлены причины этих отклонений, раскрыты их изобразительно-выразительные возможности.

Ключевые слова: *словоизменительная форма; словообразовательная форма; морфонологическое правило; чередование гласных и согласных фонем; альтернативный тип; нарацивание морфем; усечение морфем.*

Лит. 16.

Постановка проблеми. Від часу зартикулювання М. Трубецьким (1931 р.) питань формальної видозміни морфем як специфічної лінгвістичної проблеми й започаткування науки морфонології питання закономірностей морфонологічних трансформацій перебувають в полі зору дослідників. Учені визнають їх вагомими складниками словотвірних і словозмінних процесів, без яких вони (процеси) не відбулися б як такі. Бо не всі морфеми, вибрані для конкретної словотвірної чи словозмінної взаємодії, можуть вільно сполучатися в межах того чи того похідного слова чи словозмінної форми. Однак питання стилістичного використання явищ словотвірної та словозмінної морфонології досі активно не обговорювалися. Як виняток назовемо статті І. Демешко «Девербативи в прозі В. Винниченка: словотвірно-морфонологічний аспект» [4], «Словотвірна морфонологія девербативів у прозових творах В. Винниченка» [5] та нашу розвідку «Українські морфоноголо-словотвірні явища в контексті категорії експресивності (на матеріалі поеми Івана Франка «Лис Микита»)», уміщену в попередньому числі цього збірника [16]. Між тим дослідники-стилісти переконані, що, попри обмеженість стилістичних можливостей граматичного рівня мови в зіставленні з лексичним, він теж «зазнає впливу і позамовних чинників, і міжмовного контактування, в результаті чого збагачується стилістичними варіантами» [10, 267] і що стилістичні функції словотворчих засобів незліченні [6, 182], а тому «весь комплекс морфологічних елементів, дібраних мовцем зумисне з певною метою чи спонтанно у процесі створення тексту чи стилістичного відтінку певного стилю має бути об'єктом стилістики» [10, 265].

Аналіз досліджень. У всіх числах збірника «Рідне слово в етнокультурному вимірі» наявні статті, що засвідчують не лише багатство засобів української мови у відтворенні розмаїття світу, але також її гнучність у передачі різноманітних відтінків думки й почуття, відмін у баченні довкілля представниками різних її регіонів – див., для прикладу, статті В. Грещука і В. Грещук, О. Кульбабської, Н. Шатілової, В. Фінів, Р. Яцків та ін. у [12]. Ці праці, окрім того, доводять, наскільки важливим є суб'єктивний чинник у використанні мовних скарбів, як кожен із нас своєрідно сприймає й відтворює дійсність і як важливо пізнавати меха-

нізми цієї своєрідності на «слові» знакових постатей народу. Петро Карманський, поза сумнівом, належить до таких: поет, перекладач, педагог, громадський діяч, журналіст; член літературного об'єднання «Молода муза» та Спілки письменників України (1940–1947 рр.), «художник високої культури слова, справжньої глибини ліризму, тонкого психологічного аналізу» [1, 22], людина, суттю життя якої було «шукання сонця» [8, 27]. Упродовж свого не такого вже й короткого життя (помер у 78-річному віці) замешкував у різних країнах і на різних континентах (Італія, Югославія, Австрія, Канада, Бразилія, Аргентина), та найтісніше й найтриваліше був пов'язаний із Львовом, де 16 квітня 1956 року відійшов у вічність. Однак увагою ні літературознавців, ні мовознавців тривалий час похвалитися не міг. Нинішня Україна потроху стирає «попіл згарів» зі сторінок своєї історії, повертаючи з небуття численні події й постаті. Зокрема, й Петра Карманського – співця, якому «підніс ліру сам Орфей» [8, 26]. Але пишуть про нього передовсім літературознавці – М. Ільницький, Г. Осадко, Т. Салига, Ю. Тимошенко, С. Бортник, П. Ляшкевич та ін. Найбільшим популяризатором творчості П. Карманського треба визнати Л. Голомб. Вона упорядник текстів у виданні 1996 року «Петро Карманський. Ой люлі, смутку... (Поезії)» [1] й автор передмови до нього, а також монографії «Петро Карманський: Життя і творчість» [2] і низки статей.

Про П. Карманського як мовну особистість у наукових розвідках досі не йшлося, попри те що творча індивідуальність усякого автора виявляється в його індивідуальних мовних уподобаннях, в особливій прихильності до тих чи тих лексичних, словотвірних, граматичних, фонетичних засобів, які в сукупності формують основу властивої йому образної палітри та своєрідність письменницької манери.

Мета нашої статті – проаналізувати явища словотвірної й словозмінної морфології, виявлені в текстах П. Карманського, у стилістичному ключі, тобто з проекцією на їхню значущість як засобів стилістичної виразності.

В одному з листів до М. Рильського П. Карманський писав: «Моя творчість – це ілюстрація – відгомін життя Галичини за 50 років. Яке було життя Галичини, таким було й моє життя: неволя, шукання виходу, сподівання, нові удари, депресія, песимізм і знову шукання – шукання сонця» [цит. за 8, 27]. Тож усі його твори, навіть із перших збірок, які критиковано за брак «українського елемента» (М. Євшан), таки про Україну, що «з ярмом звінчалась» і тягне «плуга на лан чужий»; про її народ, «закаменілий з болю», котрий лиш снить про волю, але береже «пам'ять гордих дій та скарб незгійних ран»; про непросту галицьку дійсність, де

«повінь смутку заливає Безкрай загонів стерняних», та її дітей – «рабів чепіг», змушених іти «аж ген за море, щоби найти ще тяжче горе...»; і про віру (усупереч всьому) в «ясний день обнови і любови!», коли «дух найде свій лиман і серце відпічне: зверже зі себе страх, свій біль, свої окуви». Відповідно на тлі розмаїття мовних одиниць виразно проступають ті, що несуть на собі печать галицької «бесіди». Вона помітна в синтаксичних конструкціях, словах, словоформах, словотвірних формах похідних одиниць та в зовнішньому вигляді морфем. Останні підпорядковуються морфонологічним правилам і закономірностям мови. Спробуємо з'ясувати, у яких випадках П. Карманський їх дотримується, а в яких – ні. І чи всі відхилення від сучасної норми (тобто морфонологічні аномалії) треба вважати такими. І чого вони додають поетовим текстам.

Розпочнемо з такої морфонологічної зміни, як чергування голосних і приголосних фонем. Першим в аналізованій книзі поміщено вірш із збірки «З теки самоубийця» «Пекольний жар; жажда в'ялить» (до слова, поет вживає і форму *самовбійця*, пор.: *Всім поетам І всім самовбійцям Я взяв їх скарб чуття й спокою – с. 86*). Прикметник *пекольний* – дери-ват від іменника *пекло* – доволі частотний у поезіях П. Карманського. Його виявляємо й у наступному вірші цієї збірки (*Страдав пекольні муки – с. 23*) та в багатьох інших, див., для прикладу: *Даром ворота пекольні Повстали проти наших вічних прав (с. 186); Ми знехтували скарб із щедрої руки, Що винесла його із тьми пекольних сил – с. 220*. Як сучасні словники, так і більшість словників початку ХХ ст. (наприклад, «Словарь української мови» за ред. Б. Грінченка, «Матеріали до словника писемної та книжної української мови ХV – ХVІІІ ст.» Є. Тимченка, «Правописний словник» Г. Голоскевича) послідовно фіксують цей прикметник у вияві *пекельний*. Натомість у «Малоруско-німецькому словарі» Є. Желехівського наведено обидві форми – *пекольний, пекельний* [9, т. 1, 607]. Похідне *пекольний* уживали й інші західноукраїнські письменники, скажімо, І. Франко: *Аж тепер устиг розвинути [Калинович] добре досить незвичайну навіть у тій пекольній фантасмагорії картину*. Мотивувальне слово – іменник *пекло* – дослідники виводять із стсл. *пекльъ* 'пекло', що постало на основі індоєвропейського *pi* 'сік' [7, т. 4, 328]. Наявність *ъ* у старослов'янській формі засвідчує закономірність чергування *o/o* в *пекольний*. Цей прикметник із поміткою «в Г. (Галичині)» фіксує також «Український стилістичний словник» І. Огієнка, але після ад'єктива *пекельний* [11, 607]. Важливо що П. Карманський уживає аналізований прикметник і в іншій морфонологічній формі – *пекельний*, причому у віршах різного часу, пор.: *Пекельні стогни В ритмічнім вирі ринуть, ринуть...* (цикл «З тюрми», 1907 р.)

та *І* нині по віках могильного спокою Збудив тебе зі сну некельний рев гармат (цикл «Кривавим шляхом», 1915 р.). Так само треба трактувати зміну *o//o* в *шляхóцький* ← *шляхта*: *А може, й там незле гуляє, Шляхóцький кнут?...* (с. 73), *казка* → *казочний*: *Злетів би в ка́зочні країни...* (с. 60), *наймати* → *наємний*: *І не ридайте, мов плачки наємні...* (с. 210), див. також узуальні похідні *вікóнце* ← *вікно*: *Відчини вікóнце* (с. 45), *волоко́нце* ← *волокно́*: *Життя порвало́сь все на волоко́нца* (с. 161); *сердечний* ← *серце*: *Там, в тихих селах, жив цасливо серде́чний лю́д* (с. 67).

Деякі з дериватів, утворених чи використаних П. Карманським, демонструють зворотне чергування – взірця **O//O**. Альтернація *e//o* маркує похідні *вітри́ти* ‘навівати, наганяти’ (*Над нами ржавий крик розкочували круки І вітри́ли з-під хмар між нами вонь вмерця* – с. 209) та *вітрець* (*Як той вітрець, що дихне в полі, Озветься спів* – с. 68), мотивовані іменником *вітер*. Зауважимо, що в аналізованих віршах трапляється й інший демінутив від цього субстантива – *вітерець*, кодифікований сучасними словниками як стилістично нейтральне слово, пор.: *З піль лине вітере́ць, відклонюється вітам* (с. 157).

Натомість форму давального відмінка однини іменника *мудрець* (від *мудрий*, псл. *mōdrъ*) автор вживає з відступом від сучасної норми, але у згоді з загальною закономірністю: пор. *мудре́ві* (як і *молодце́ві*, *умі́льцеві* тощо) супроти усталеного *мудреце́ві*, у якому фонема {e} блокує постання складного для вимови консонантного комплексу: *Мудре́ві е у всім ко́мпасом софі́змат: Посеред шляху кинь, як ти не в силі нести* (с. 181). На формах *мудря*, *мудри́*, *мудри́в* як типово галицьких наголошує І. Огієнко [11, 236].

Український альтернаційний тип **V//V** (з парами *o//i*, *e//i*) теж належить до переліку регулярних. Це підтверджують і тексти з книжки П. Карманського «Ой люлі, смутку...». З форм (словозмінних і словотвірних), які забезпечують своєрідність авторського письма, виділимо насамперед форму родового відмінка множини іменника *поле*: автор послідовно вживає її у вияві *піль*, цілком умотивованому з огляду на правило чергування *o,e//i*, скажімо: *Снується сіра тіль задуми, Як сумерк серед сонних піль...* (с. 39); *Іду посеред вас, похмурий, одинокий, Як серед сонних піль хитка, тремтюча тіль* (с. 142); *Вони розкажуть, як я жив... Як я до рідних піль тужив* (с. 338). З цього погляду потребує коментаря паралельне вживання П. Карманським форм субстантива чоловічого роду *народ* – *нарі́д*: *Однак наро́д мовчав, здвигуючи плечима...* (с. 180) чи *Наро́д його вже більше не отара* (с. 373) та *А нарі́д жеде і бореться з одчаєм* (с. 181), також *Одначе нарі́д піде перебоєм...* (с. 375). В І. Огієнка читаємо: «Нарі́д, наро́ду; стара вимова (звичайна

в Г.) *на́рід*, *на́роду*; арх. *народ* [11, 245]. Дві форми – *на́рід* і *наро́д* (із демінутивом *наро́дець* та мутаційним дериватом *на́родок*) наводить Є. Желехівський. Етимологічний словник пов'язує це слово з псл. *rodъ* (<*ordъ), яке, можливо, постало з *rosti, rasti* (<*ord-tei) ‘рости’ [4, 89]. У «Словнику української мови» воно зафіксоване лиш у вияві *наро́д*, так само – і в словнику за ред. Б. Грінченка [13, 516.]. Можемо, отже, висувати, що, словоформа *на́рід* – це передусім галицька мовна прикмета, якою, усвідомлюючи таку її сутність, вправно послуговується автор для увізнення свого мовлення.

Правило, якому підпорядковуються альтернації *o/i*, *e/i*, – вповні нормативний складник дериваційних історій таких похідних:

– вербатива *увільнити* із *во́ля* → *вільний* → *увільніти*: *Хай брат увільнить їх з поганьблення оков!* (с. 207), пор. із *во́ля* → *зневольити*, де фонема {*o*} в корені слова не суперечить нормі, адже належить відкритому складу: *Зневольимо жінок учити немовлят* (с. 210); не випадкові, однак, доволі гасотні форми з {*o*} на місці {*i*} (*Не можем бути ні рабами, ні вольними не смієм бути* – с. 195): вони завжди експресивно марковані, а тому стилістично виразніші;

– ад'єктивів *самітний*, пор. з: *Невже і я самотній так піду Неприязним, чужим холодним світом...* (с. 370) (нормативними *самотний*, *самотній* [14 IX, 48] і *самітний* [14 IX, 27] із *сам* → *самота* → *самітний*: *Тебе нема. Самітний я снуюся В крузі холодної юрби* (с. 36); у Є. Желехівського *самітний* [9, 847] і *самотний* [9, 851], а в І. Огієнка – *самітний*, рідше *самітній* [11, 354]; *свобідний*, з давн. *свободъный*, піддержуваного, за І. Огієнком, у Галичині пол. *swobodny* [11, 358]: *Вдохав у хору грудь пахучий Воздух свобідний* (с. 67);

– демінутивів *жмінка* (‘маленька жменя’ [9, I, 224]) при літ. *жменька* [14 II, 538] із *жме́ня* (псл. *зьтьнь*, похідне від *зѣти*, *зьто* ‘тиснути’ [7, II, 210]): *А під хрестом гробар землі насипав жмінку* (с. 153), *слізонькі* із *сльози* → *слізки* → *слізонькі*: *А над моїми слізонькками Буде сміятись горе чорне* (с. 40); віддієслівних іменників із значенням опредметненої дії *скін* ← *сконати* ← *конати*: *І заспівали «Ще не вмерла І житиме ляхам на скін»* (223 с.) та на позначення елемента рельєфу *-склін* (пор. *клонити* ‘хилити’ → *склонити → *склін*): *Сідаю радо на склін могили* (с. 61).

Не можна вважати морфонологічною аномаллю іменник *мед* у вияві *мід* (< з давн. *медъ*): *Схитнулась чарка – мід розлявся, На дні остав полин страждання* (с. 42), пор. з *меди*: *Я п'ю меди пахущі...* (с. 53). І. Огієнко вмотивовує наявність {*e*} у формах називного та знахідного відмінків однини тим, що «мед на В.У. постійно був у церковнім ужиткові, пор. «мед» – свято церковне... В Г. тільки мід, меду» [11, 224].

Чергування *o/i*, застосоване згідно з правилом, фіксуємо і в низці індивідуально-авторських похідних, як-от, *згоїти* → *незгійний*: *На крилах болю шлю тобі Мої слова, мій сум незгійний* (с. 201); *боліти* → *розболітися* → *розбільний*: *Усе рida розбільними устами твоїх терпінь* (с. 213).

Серед авторських неологізмів виявлено форми зі зворотним чергуванням *i/o*: *строїти* ← *стрій* < з давн. *строй* ‘одежа’: *Що в них строїла ти поля подільські...* – с. 212). Ним маркований і ужитий П. Карманським діалектизм *вечором* [11, 49]: *Вже вечором плаче по втраті краси...* (с. 56).

У ділянці чергування українських приголосних фонем вирізняється активністю альтернативний тип *к/ц* (із парами *к/ч, з/ж, х/ш*): його спостерігаємо у похідних, утворених не тільки від питомих коренів / основ, але й запозичених. Дериватів різного частиномовного статусу (іменників, прикметників, дієслів) не бракує і в аналізованих поезіях. П. Карманський не тільки послуговується вже наявними формами, але й утворює за їхніми схемами нові. Так, за взірцем словотвірного типу «особовий іменник – посесивний прикметник» (*пророк* → *пророчий*: *Хай в серці вашім б'є пророча віра* – с. 210), *козак* → *козачий*, *жебрак* → *жебрачий*: *Не плачте, скорбні, яким в долоню костир жebraчий віс ...* – с. 86), він продукує дериват *бурлачий*, безперечно, значно експресивніший, аніж загальнономовне *бурлацький*: *Оплакує гірке життя козаче, покинуте на вигнання бурлаче* – с. 192). Виразне стилістичне забарвлення (збільшено-згрубіле) має пейоратив *пóлчица* (див. фіксацію у СУМі: «Пóлчище *зневажл.* [14 VII, 104]») ← *полк*: *Як буря грянью в полчица ворожі...* (с. 188). Такими ж (тобто стилістично маркованими) є прикметники *розпучливий*, *розпучний*, мотивовані іменником *розпуча*, які СУМ фіксує як синонім до *розпучливий*, але з ремаркою *діал.*, *пор.*: *Із груди рветься розпучливий спів* (с. 91); *Чи довго ще розпучні співи Глушитимуть гучні пеани?* (с. 66); *Розпучний плач і повіль муки В селі бушують* (с. 72), та похідні від них прислівники *розпучливо* і *розпучно*: *І розпучливо, безнадійно, підходять під сільські пороги* (с. 46). Прикметники *лячний* від *ляк* (*Ми довго страждали, й нам бій не лячний...* – с. 226) та *насмішливий* від *насміхатися* (*Чи знаєте ви край, де все каляють брудом Ненависті, вражди і насмішливих слів* (с. 90) теж містять певний заряд емоційності. Позначений експресивністю й авторський вербатив *здовжити* ← *довгий*, утворений із чергуванням *з/ж*: *Зубами кожний день зцітити хочеться І кожний віддих свій здовжити у годину* (с. 259).

Зібраний матеріал дає підстави до висновку про доволі потужне використання поетом виразально-зображальних можливостей аль-

тернаційного типу Т//Ї. Чергування вибухових і свистячих фонем із шиплячими найбагатше представлене у сфері творення дієприкметників та віддієслівних прикметників, хоч дієслівні деривати теж не становлять винятку, наприклад: *Розбуджував журливі думи І навівав на душу страх* (с. 79) – альтернація д//дж. За взірцем словотвірної пари *зрадити* → *зраджений*, де приєднання суфікса супроводжується чергуванням д//дж (Ти, злим сусідом **зраджений** нікчемно, як лев боровся за воскреслу волю... – С.193), автор продукує похідні *збіджений*, *стужений*, *розтужений*, *непімщений*. Їхні словотвірні історії мають такий вигляд: *біда* → *збідити → *збіджений* (*І, збіджені знемогою дороги, Пускаються в присюди, мов буруни* – с. 192); *туга* → *тужити* → *стужитися* → *стужений* (*І стужену зложив би душу* – с. 60; *Прийди, зложи чоло в мої долоні, Як стужена забута сирота* – с. 75); *туга* → *тужити* → *розтужитися* → *розтужений* (*Лиш з білих стін глядять розтужені портрети* – с. 134); *мститися* → *помститися* → *не помститися* → *непімщений* (*Се наша вічна непімщена рана...* – с. 93). Дериват *оряжена* (*Поважний кипарис стоїть повитий млою, Немов монстранція, оряжена* ‘оправлена’ в *покров* – с. 152) утворено з порушенням морфологічної норми – альтернаційна пара д//ю, замість нормативного д//дж, пор.: *проводити* → *проводжений* (*Ідете в темний путь, проводжені журбою ...* – с. 143). Уважаємо, що це відхилення від норми не випадкове, зважаючи на контекст аналізованої (теж стилістично маркованої) лексеми: *монстранція* ‘різновид дароносиці’, *покров* ‘заст. покривало’. На цьому дериваційному полі реалізуються й механізми морфологічної альтернації Р//РІ: *За що тебе скатовано, мій люде, І сплямлено невинною кервою?* (с. 93) – чергування п//пл; *Чого твої могуті, вольні груди Придавлено гранітною скалою?* (с. 93) – чергування в//вл.

До морфологічного типу С’//Ї відносимо похідні (загальномовні й індивідуально-авторські) *границя* → *безграничний*, *молодець* → *молочечий*, *скиталець* – *скитальчий*, *убійця* → *убійчий*, *мертвець* → *мертвечий*, *мертвечить*, *вигнанчий* ← *вигнанець*, пор.: *Осіній вітер б’є в моє вікно листками І навіває безграничний сум* (с. 122); *Слідкуєш скрізь скитальчими слідами* (с. 213); *І в тих убійчий плуг нещасть Морщини старості нарив* (с. 227); *І світло наших дум мертвечий вкрив рантух?* (с. 91); *Душу мертвечить сопух руїни* (с. 71); *Проклятий будь сей день і ся година, Що вигнанчий ціпок втиснула нам до рук!* (с. 275).

Крім чергування голосних і приголосних фонем, фонемний склад морфем можуть видозмінювати операції їх нарощення й усікання. У досліджуваному матеріалі перша представлена нарощенням (щоправда, не надто активним) суфіксальних морфем: *Я кинув царство сліз і по*

альпейських цвітах Розвишував свої неулловімі сні (с. 135); Так само крізь глибоку стрілою несесь *життєвське* судно (с. 56) – в обох випадках дериваційний суфікс *-ськ-* ускладнено субморфом *-ей/і/*). У реченні *Служи; та й нам убожество* байдуже – с. 167) морфологічної видозміни зазнав суфікс *-ств-* субстантива *убожество*; ускладнення його структури відбулося з участю субморфеми *-е/і/*. У *сатана* → *сатанічний*, *гігант* – *гігантичний* морфологічної видозміни зазнав інший прикметниковий суфікс *(-н-)* за рахунок субморфа */ич- (іч)*: *Я зайшовся б увесь сатанічним* сміхом І забрав би вам хвили спокою (с. 88); *Лягли в обіймах смертної втоми – Мов гігантичні* пам'ятники болю (с. 293).

Стосовно морфологічної операції усікання належить мати на увазі таке: усікаються здебільшого не та чи та морфема, а основа твірного загалом. Обов'язкова умова: вона має бути морфологічно членованою структурою. Елізований компонент – це або субморф, або повноцінний афікс (суфікс), пор.: *Лиш Ти міг бачить шлях кровавий, яким йшли італіські* чада (с. 68). Прикметник *італіський* утворено з усіканням субморфа основи */іj-* іменника *Італ/іj-а*. Впадає в око, що в аналізованих текстах доволі частотні віддієслівні та відприкметникові іменники, утворені безафіксним способом (в іншій інтерпретації – за допомогою нульового суфікса, але з обов'язковим відкиданням (усіканням) суфікса основи або його частини), наприклад, *скрикнути* → *скрик*: *Закутані в душливий дим кадила, Приспали ви у собі скрик* бажань (с. 306). До цього ряду належать похідні *стиск*, *шепти*, *скрут*, *стріл*, *лет*, *злом*, *гін* тощо: *Стиск* рук, і *шепти*, й *жар* похмілля – *кипить життя...* (с. 90); *Хмари суму, як скрути* нут, повили душу – *І так гнітуть* (с. 64); *Прогнув* послідній *стріл* кривавих *Тернопіль* (с. 190); *Бліда береза опустила сплети* і *ронить* сльози... (с. 135); *Там хвиля* клекоче, *А тут страшні зломи* і *чорні яруги* (с. 120); *Які готувляться на лет* *На гін* до волі, що *людині мила* (с. 229). У похідному *гін* ← *гоніти*, як і *скін* ← *сконати* (У *тисячах* *могил* *записаний* *твій скін* – с. 198) операція усікання суфікса взаємодіє з чергуванням голосних *o/i* та наголосу, який із суфікса перемістився на корінь.

Особливою експресивністю позначені форми, що постали із морфологічно членованих *глобус*, *хробак*, *серпанок*, *ярина*, *комісія* способом елізії субморфів */ус-*, */ак-*, */ок-*, */ин-*, *-іj-*, пор.: *Цілий наш земний глоб* пірнув в *потопу* *крови* (с. 196); *Не дай, щоб в сіті впав слабій, нікчемній хроб!* (с. 196); *І аж тоді з очей спадає Непрозорий* *тьми серпан* (с. 51). *Для мене яр* ще *цвіла* (с. 369)

У фрагменті *Як грішна з Магдалі корюєш* *тобі до ніг*: *Прости нам, книжникам, наш дур* і *сліпоту* (с. 220) найбільш експресивно наванта-

женим є іменник *дур*, утворений від спільнокореневого *дурний* шляхом відкидання приметникового суфікса *-н*. Не позбавлені експресивності й деривати *бридь* і *бридня* від *бриджий*: *Що все туземне – привид і бридня* (с. 269).

Інший відприкметниковий іменник – *глибінь* (*Так само крізь глибінь стрілою несесь Житейськеє судно – с. 56; Хто змірить глибінь смутку-розуки (с. 73)* – маркований не лише операцією усікання субморфа *-ок*. На противагу літ. *глибінь* ← *глибокий* він містить в корені фонему {y}, що теж належить до прикмет південно-західних говірок [11, 85]. Цей корінь уживано в аналізованих текстах і в згоді з нормою, пор.: *Глибінь опалева Плеще об хвилі, цілує каміння (с. 101); Глибока ніч. Каганчик тьмить... (с. 48)*. Такий паралелізм помічений і за вживання інших коренів, скажімо, *вогон'- – вогн'- – оген'- – огон'-; огн-; сльоз- – сліз-; слез-; кров- – керв- – крив-; дрож – дриж; Тибр – Тибер: У морі вогненних блисків Рим палає (с. 65); Який чудовий сон! Чи висниться він скоро (с. 215); А поки що палючий біль і слези... Відучать нас любити і прощати (с. 191); І сльози потекли у каламутний Збруч (с. 191); Плачуть, плачуть слізьми любови... (с. 129); Його кервавиця змила Твою душевну проказу (с. 57); Тобі іще стопа монгола скривавлену толоче грудь (с. 223); Стогнали верби, дрожали стіни (с. 73); Дивлюсь на вас: на ті дрижучі руки, На біль облич, побілених жаждою ... (с. 182)*.

Часом уживання тієї чи тієї з форм кореня продиктоване вимогами рими. Це доводять такі контексти, як-от: *Прийдуть, прийдуть страшні жнива Немези, І гріх пожне гіркий свій плід відплати! А поки що палючий біль і слези. Відучать нас любити і прощати (с. 191)* супроти *Носили фантаста тудою, де гас Блиск радості в морі терпіння і сльоз, По тюрмах, палатах – де жар і мороз, – Ходили й болотом – не раз, ох, не раз! (с. 167)*.

Однак частіше воно зумовлене потребами стилістичного маркування. Вживання слів *лен*, *семий*, *всього*, *лед* власне у такому вияві засвідчує пов'язаність письменника з Галичиною, у мовленні мешканців якої ці форми були звичними: *Снується лен (давн. льнь [11, 218]), кужіль шипить (с. 47); Твій гордий скиптр горів багатством всего Сходу... (с. 197); І споминами топши кригу леду (с. 212); Одначе ти не раб, що вчера Зцілював за катом слід (с. 223)*. Форми на взірць *тихонький*, *дрібонький*, *м'ягонький*, *злегонька* теж належить віднести до цього ряду, див.: *Кроки волів губились В тихонькім шепті ланів дрімучих... (с. 82); Паде дрібонький дощ (с. 152); Йти застукати злегонька Чи чекатти й м'яти зуб, поки рученька м'ягонька Не наставиться до рук (с. 235)*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здійснений аналіз морфологічно маркованих похідних слів і словозмінних форм, ужитих в текстах книги П. Карманського «Ой люлі, смутку...», дає підстави до висновку, що автор доволі потужно використовує можливості цього мовного рівня не лише для висловлення всі тих думок і почувань, що тривожили його розум і душу (масмо тут на увазі використання як кодифікованих похідних, так і індивідуально-авторських, утворених відповідно до чинних морфологічних норм), а й для витворення того колориту, що засвідчує його пов'язаність з рідним краєм, його органічну вплетеність в галицький мовний континуум. Перспективним убачаємо вивчення повного мовного портрета поета через пізнання інших рівнів організації його лексику – лексико-семантичного, словотвірного, морфологічного, синтаксичного.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Карманський П. Ой люлі, смутку... (Поезії) / упор. текстів, передмова та примітки Л. Г. Голомб. – Ужгород, 1996. – 400 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Голомб Л. Митець незвичайної долі / Лідія Голомб // Карманський П. Ой люлі, смутку... (Поезії). – Ужгород, 1996. – С. 3–22.
2. Голомб Л. Карманський Петро : Життя і творчість. Монографія / Л. Голомб. – Ужгород : Гражда, 2010. – 246 с.
3. Голоскевич Г. Правописний словник / Г. Голоскевич. – Нью-Йорк : Видавниче Товариство «Книгоспілка», Секція Мовознавства Української Вільної Академії Наук у США, 1962. – 451 с.
4. Демешко І. Девербативи в прозі В. Винниченка : словотвірно-морфологічний аспект / Інна Демешко // Лінгвостилістичні студії : наук. журн. – Луцьк : Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2015. – Вип. 3. – С. 70–78.
5. Демешко І. Словотвірна морфологія девербативів у прозових творах В. Винниченка / Інна Демешко // Наукові записки. – Серія : Філологічні науки (літературознавство, мовознавство). – Вип. 142. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – С. 177–181.
6. Дудик П. С. Стилістика української мови : Навчальний посібник / П. С. Дудик. – К : Видавничий центр «Академія», 2005. – 368 с.
7. Етимологічний словник української мови : В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наук. думка. – Т. 1, 1982. – 632 с.; Т. 2, 1985. – 572 с.; Т. 3, 1989. – 552 с.; Т. 4, 2003. – 656 с.; Т. 5, 2006. – 704 с.; Т. 6, 2012. – 568 с.
8. Ільницький М. Від «Молодої Музи» до «Празької школи» / Микола Ільницький. – Львів, 1995. – 318 с.

9. Малоруско-німецький словар : У 2 т. / Уложили Євгеній Желеховский та Софрон Недільський. – Л., 1986. – Т. 1. – 600 с.; Т. 2. – 632 с.
10. Мацько Л. І. та ін. Стилістика української мови : Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
11. Огієнко І. Український стилістичний словник / І. Огієнко. – Вид. 2. – Вінніпег : Волинь, 1978. – 504 с.
12. Рідне слово в етнокультурному вимірі [Текст] : зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. – Дрогобич : Північ, 2016. –
13. Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : в 4-х т. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. – Т. 2.
14. Словник української мови [текст] : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – Київ : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1 – 11.
15. Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст. / Є. Тимченко / упор. Німчук В. В., Лиса Г. І.; відп. ред. Німчук В. В. – Київ – Нью-Йорк, 2003. – Книга 1. – 512 с.; Книга 2. – 512 с.
16. Федурко М. Українські морфолого-словотвірні явища в контексті категорії експресивності (на матеріалі поеми Івана Франка «Лис Микита» / Марія Федурко // Рідне слово в етнокультурному вимірі [Текст] : зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. – Дрогобич : Північ, 2016. – С. 214–230.

REFERENCES

1. Holomb, L. (1996) *Mytets nezvychnoi doli* [The artist of an unusual fate]. *Karmanskyi P. Oi liuli, smutku... (Poetii) – Karmansky P. Oi luli, sorrow ... (Poetry)*. Uzhhorod, 1996. – S. 3–22.
2. Holomb, L. (2010) *Karmanskyi Petro : Zhyttia i tvorchist* [Karmansky Peter: Life and creativity]. Uzhhorod : Grazhda. [in Ukrainian]
3. Holoskevych, H. (1962) *Pravopysnyi slovnyk* [Spelling dictionary]. Niu-York : Vydavnyche Tovarystvo «Knyhospilka», Sektsiia Movo­zn­av­stva Ukrain­skoi Vilnoi Akademii Nauk u SSHA. [in Ukrainian]
4. Demeshko, I. (2015) *Deverbatyvy v prozi V. Vynnychenka: slovotvirno-morfonolohichni aspekt* [Deverbatyvs in prose by V. Vynnychenko: word-morphological aspect]. *Linhvostylychni studii : nauk. zhurn. – Linguistic Studies: Sciences. Journ.*, 3, 70-78. Lutsk : Skhidnoievroieuropeyskyi natsionalnyi universytett im. Lesi Ukrainky. [in Ukrainian]
5. Demeshko, I. (2015) *Slovotvirna morfonolohiia deverbatyviv u prozovykh tvorakh V. Vynnychenka* [Word-working morphology of deverbativs in prose works by V. Vynnychenko]. *Naukovi zapysky. Serii : Filolohichni nauky (literaturoznavstvo, movoznavstvo) – Proceedings. - Series: Philological sciences (literary studies, linguistics)*, 142, 177 - 181. Kirovohrad : RVTs KDPU im. V. Vynnychenka. [in Ukrainian]
6. Dudyk, P. S. (2005) *Stylistyka ukrainskoi movy* [Stylistics of the Ukrainian language]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademii». [in Ukrainian]

7. Melnychuk, O. S. (Eds.) (1982 – 2012) *Etymologichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]. Kyiv : Nauk. dumka. [in Ukrainian]
8. Ilnytskyi, M. (1995) *Vid «Molodoi Muzy» do «Prazkoi shkoly»* [From “Young Muse” to “Prague School”]. Lviv. [in Ukrainian]
9. Malorusko-nimetskyi slovar : U 2 t. / Ulozhyly Yevheniy Zhelekhovskiy ta Sofron Nedil'skyi [Malorussian-German dictionary: 2 t. / Eugene Zhelekhovsky and Sofron Nedil'sky have been laid]. (1986) Lviv. [in Ukrainian]
10. Matsko, L. I. (2003) *Stylistyka ukrainskoi movy* [Stylistics of the Ukrainian language]. Kyiv : Vyscha shk. [in Ukrainian]
11. Ohienko, I. (1978) *Ukrainskyi stylistychnyi slovnyk* [Ukrainian stylistic dictionary]. Vinnipeh : Volyn. [in Ukrainian]
12. Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri [Native word in the ethno-cultural dimension] (2016) Drohobych : Pósvit. [in Ukrainian]
13. Hrinchenko, B. (Eds) (1958) *Slovar ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Vyd-vo Akademii nauk Ukrainskoi RSR. [in Ukrainian]
14. *Slovyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language] (1970–1980) Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian]
15. Tymchenko, Ye. (2003) *Materialy do slovnyka pysemnoi ta knyzhnoi ukrainskoi movy XV – XVIII st.* [Materials to the dictionary of the written and book Ukrainian language XV - XVIII centuries]. Kyiv – Niu-York. [in Ukrainian]
16. Fedurko, M. (2016) *Ukrainski morfonoloho-slovotvirni yavyscha v konteksti katehorii ekspresyvnosti (na materialy poemy Ivana Franka «Lys Mykyta»* [Ukrainian morphological and word-formation phenomena in the context of the category of expressiveness (on the material of the poem of Ivan Franko «Fox Mykyta «]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri – Native word in the ethno-cultural dimension.* Drohobych : Pósvit. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редколегії 25.09.2017 р.